

Doc. Ing. arch. Pavel Gregor, PhD.

PRIEMET DETERMINANTOV A LIMITOV OCHRANY PAMIATOK NA ARCHITEKTONICKO-URBANISTICKÚ KONCEPCIU OBNOVY HISTORICKÝCH MESTSKÝCH PRIESTOROV

Názov a obsah mojej prednášky chce reagovať na, v podmienkach Slovenska až príliš časté situácie, keď sa stretávame s oddeľovaním pamiatkovej starostlivosti od architektonickej a urbanistickej tvorby a s rozdeľovaním architektov na tzv. tvorivých a pamiatkárov. Je mojou snahou ozrejmiť, že nejde o fakt založený na objektívnych danostiach a nezlučiteľnosti týchto dvoch odborných disciplín, ale skôr o jav, ktorý súvisí s určitým nedocenením vedeckého poznania pre "umeleckú" a teda subjektívnu architektonickú tvorbu na jednej strane, rovnako ako neraz s nedostatočnými odbornými kontaktmi pracovníkov pamiatkovej starostlivosti s teóriou a praxou súčasnej architektonickej a urbanistickej tvorby, na strane druhej.

Rád by som sa pokúsil o prezentáciu niekoľkých vlastných pohľadov na vzťah ochrany kultúrneho dedičstva a architektonickej tvorby a súvislosti vedeckého skúmania a poznania s otázkami filozofie a nosných ideí umeleckej tvorby. Svoju pozornosť by som chcel upriamiť na špecifickú kategóriu pamiatok, akou sú historické mestské priestory, a špecifickú oblasť architektonicko-urbanistickej tvorby, akou je ich obnova, v závere prednášky dokumentovaných koncepciami obnovy historických priestorov v MPR Tmava a MPR Trenčín, na ktorých som mal možnosť sa spoluautorsky zúčastniť.

Základným východiskom pre kvalifikovanú ochranu a obnovu kultúrneho dedičstva je jeho objektívne poznanie, na základe komplexných vedeckých výskumov (stavebno-historického, historického, archeologického, reštaurátorského a iných). Cieľom týchto výskumov je tak ďalšie vedecké poznanie ako i tvorba podkladov pre konkrétnu obnovu skúmaného historického objektu či súboru.

V podmienkach prípravy obnovy historických mestských súborov a ich priestorov ide neraz o rozsiahly súbor čiastkových prieskumov a analýz jednotlivých predmetných javov:

- Historický vývoj riešeného územia
- Stavebno-historický prieskum objektivej skladby
- Stavebno-historický prieskum mestských priestorov
- Prieskum kultúro-historických javov pod terénom
- Charakter zástavby a kompozície mestských priestorov
- Kultúro-historické javy nehmotnej povahy a zaniknuté kultúro-historické javy
- Legislatívna ochrana (rozsah a formy)
- Významová špecifikácia riešeného územia

- Prieskum prírodných prvkov (zelene)
- Prieskum funkčnej náplne objektov
- Stavebno-technický stav objektov a priestorov
- Prieskum dopravy
- Prieskum technickej infraštruktúry
- Prieskum vlastníckych vzťahov

Jednotlivé typy prieskumov a rozborov majú priamy súvis s určením kultúro-historických hodnôt a ich hierarchie, príp. sú dôležité pre poznanie, resp. návrh nových funkčno-prevádzkových vzťahov v danom území.

Pri rozsiahlejších územiach, resp. pri väčšom rozsahu prieskumov je vhodná ich syntéza do tzv. "problémového výkresu", ktorý je základným podkladom pre stanovenie koncepcie obnovy a môže sa ešte pred vlastným návrhom stať platformou na diskusiu zástupcov jednotlivých odborných kruhov a verejnosti, často s protichodnými požiadavkami na spôsob riešenia (ochrana kultúro-historických hodnôt, ochrana prírody, dopravné riešenie, funkčné využitie územia a pod.).

Pre vlastný návrh obnovy pamiatkového objektu, či súboru (v prípade architektonických objektov ide o projekt), sú bezprostredným podkladom výstupy uskutočnených výskumov (*kritériá obnovy*), ktoré by mali formulovať koncepciu nového zásahu, t.j. *cieľ, metódy a prostriedky ochrany a obnovy jeho pamiatkových hodnôt*. Pre súčasnú prax pamiatkovej starostlivosti na Slovensku je príznačné, že sa stretávame nielen s nejednoznačným označením takéhoto metodického materiálu, deterninovaným postupnými zmenami legislatívy (zámer obnovy pamiatky, zásady obnovy pamiatky, program pamiatkových úprav, program pamiatkovej obnovy) ale aj s nejednoznačným chápaním jeho obsahu.

Skôr ako sa pokúsime o formulovanie požiadaviek na tento obsah, je potrebné vymenovať *základné determinanty a limity, všeobecne ovplyvňujúce voľbu metódy a formy ochrany, resp. obnovy architektonickej pamiatky*, ktorými sú predovšetkým:

1. hodnoty pamiatky a ich hierarchia
2. funkcia pamiatky (pôvodná i navrhovaná)
3. príčiny a stupeň poškodenia pamiatky
4. dôvod obnovy pamiatky
5. odborné predpoklady k obnove (celkové kultúro-spoločenské predpoklady, ako aj subjektívne odborné predpoklady konkrétneho spracovateľa výskumu, kritérií obnovy, návrhu obnovy a dodávateľa realizácie).

1. Hodnoty pamiatky a ich hierarchia

Pamiatková hodnota je iba všeobecným pojmom pre širokú škálu konkrétnych kultúro-historických hodnôt, ktoré dnes pozná teória pamiatkovej starostlivosti a ktoré je možné charakterizovať z viacerých hľadísk:

a) hľadisko vlastného obsahu

- hodnota kultúrneho diela
- hodnota dokumentačná
- hodnota veku
- hodnota autenticity
- hodnota ojedinelosti
- hodnota typickosti
- hodnota súvzťažnosti s prostredím
- hodnota slohovej čistoty, resp. slohovej viacvrstevnatosti
- hodnota symbolu

- hodnota vžitej podoby

- funkčná hodnota

b) hľadisko spôsobu nadobudnutia hodnoty

- hodnoty priame
- hodnoty nepriame
- hodnoty prenesené

c) hľadisko hmotnej podstaty

- hodnoty viažuce sa na kultúrne javy hmotnej povahy
- hodnoty viažuce sa na kultúrne javy nehmotnej povahy

2. Funkcia pamiatky

- pôvodná funkcia:
  - či je predmetom ochrany
  - či a ako sú na ňu viazané priame hodnoty (charakter priestoru a pod.)
- navrhovaná funkcia:
  - do akej miery zasiahne do pôvodných hodnôt
  - či bude dôraz na hmotovo-účelovú funkciu, alebo ideovo-účelovú

3. Príčiny a stupeň poškodenia

- najmä doba zničenia, ale i príčiny

4. Dôvody zásahov

- kultúrne
- ideologické alebo politické
- ekonomické, vrátane úžitkových

(V súčasnosti politické dôvody a ekonomické sú žiaľ často určujúcim determinantom. V praxi sa uvedené dôvody spravidla zlučujú, nie však v rovnakých proporciách. Podľa toho ktoré dôvody prevažujú sa v praxi formuje resp. deformuje spôsob a metóda obnovy a ovplyvňuje jej rozsah)

5. Predpoklady vytvorené k realizácii zásahu

- kultúro-spoločenské (stav kultúro-spoločenského vedomia a vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu

- odborné (spracovateľa výskumu, kritérií, projektanta, dodávateľa i investora) - často hlavný dôvod zvolenej metodiky

- legislatívne a právne (stupeň ochrany)

- organizačné

- ekonomické

Výstupy výskumov (*kritériá obnovy*) by mali obsahovať predovšetkým hodnotenie pamiatky, s definovaním všetkých typov hodnôt, ktoré tvoria jej pamiatkový obsah, s ich interpretáciou, čiže určením hierarchie významu jednotlivých typov hodnôt, aj s jeho odôvodnením, aby sa miera subjektívneho náhľadu (logicky vyplývajúca z vlastného charakteru hodnoty ako vzťahovej kategórie) minimalizovala.

Až na základe interpretácie hodnôt pamiatky je možné pristúpiť k formulácii ideového návrhu všetkých zmien a úprav, ktoré má zásah do pamiatky obsahovať, spôsobu prezentácie pamiatky, zohľadňujúc zároveň jej stavebno-technický stav a nové funkčné využitie (ak je známe), rovnako ako návrh ďalších opatrení, ktoré by ho mali dopĺňať v záujme ochrany pamiatky. Takto formulované kritériá (zásady obnovy pamiatky) však podľa môjho názoru nie je možné stotožňovať, resp. nimi nahrádzať architektonickú - urbanistickú koncepciu obnovy historického priestoru.

Je potrebné mať na zreteli, že kritériá obnovy pamiatky by mali byť smery materiálom (t.j. nemali by suplovať vlastný návrh - projekt obnovy) a že predovšetkým pri objektoch a súboroch so zložitým stavebným a slohovým vývojom, akýkoľvek program obnovy pamiatky predstavuje iba jeden z dobrých variantov možnosti ochrany, obnovy, prezentácie a interpretácie pamiatky.

Ešte zložitejšia situácia nastáva, ak autor kritérií obnovy má naformulovať požiadavky na architektonicko-výtvarné stvámenie nových architektonických prvkov, resp. častí objektu, či súboru, ak ich požiadavka vyplynie z nových funkčných požiadaviek resp. navrhovaného spôsobu obnovy (náznaková rekonštrukcia). V súčasnej praxi sú bohužiaľ nedostatočné a málo prínosné kontakty pamiatkovej starostlivosti so súčasnou teóriou architektúry a architektonickou kritikou, čoho dôsledkom je nie zriedkavé presadzovanie historizujúcich pseudotvarov či kópií, zo strachu pred znevážením hodnoty pamiatky, ktorá by sa mala dotvoriť v duchu súčasnej architektúry.

Až príliš často sa stretávame s kritériami obnovy, ktoré i v prípade novej interpretácie významu pamiatky a možných rôznych spôsobov jej prezentácie, sú formulované spôsobom, ktorí pripúšťa iba jednoznačné riešenie, čím stavia architekta - potencionálneho autora celkovej filozofie obnovy, zohľadňujúcej aj funkčné, stavebno-technické a ekonomické kritériá, do polohy kresliča a vo svojom konečnom dôsledku vylučujúcimi obnovu pamiatok z oblasti architektonickej tvorby.

Na druhej strane sa domnievam, že jedným z dôvodov napätia medzi pamiatkarskou a architektonickou obcou v názore na obnovu pamiatok je, že si dnes veľa tvorivých architektov problém kontinuálneho pretvárania životného prostredia predstavuje absolútne, t.j. ako permanentnú prestavbu, s jednoznačnou preferenciou súdobých požiadaviek pred rešpektovaním existujúcich hodnôt. Myslím, že zdroje tohto napätia je možné odstrániť iba jasnou a logickou formuláciou predmetu a dôvodov ochrany (v prípade pracovníkov pamiatkovej starostlivosti) a schopnosťou jasnej a presvedčivej formulácie a obhajoby nových hodnôt pri zmene charakteru existujúceho prostredia (v prípade tvorivých architektov).

MPR Tmava - obnova ulíc Kapitulská - Jeruzalemská

Návrh obnovy priestorov, pre zjednodušenie označených ako Kapitulská - Jeruzalemská (v skutočnosti šlo o súbor 7 ulíc: Múzejná, Kapitulská, Havlíkova, Schneidera - Tmavského, Jeruzalemská, Invalidská a Námestie Sv. Mikuláša), bol riešený v dvoch projekčných etapách: urbanisticko-architektonickej štúdiu a realizačnom projekte.

Vzhľadom na to, že v čase spracovania štúdie nemalo mesto spracovaný aktuálny územný plán, boli pre potreby štúdie spracované nasledujúce prieskumy a rozbor:

- špecifikácia komunikačných ťahov podľa významu (funkcie) jednotlivých mestských priestorov
- špecifikácia typov súčasnej dopravy
- špecifikácia charakteru zástavby jednotlivých priestorov z hľadiska prevládajúcej funkčnej náplne
- špecifikácia priestorov podľa miery zachovania historickej štruktúry, s vyznačením zaniknutých historických javov územia
- špecifikácia mestských priestorov, v ktorých je jasne čitateľný architektonický zámer (povrchové úpravy, zeleň, drobná architektúra)

Súbežne so spracovávaním realizačného projektu, boli začaté práce na aktuálnom Územnom pláne CMZ Tmava (1994, Dóka, Gregor, Gregorová, Zibrín), v ktorom bola podrobne spracovaná aj koncepcia ochrany kultúrno-historických hodnôt územia, vrátane koncepcie obnovy mestských priestorov.

Koncepcia riešenia

Hlavným determinantom pre určenie metódy pamiatkovej obnovy historického jadra Tmavy v ÚPN - CMZ z r. 1994, bola kategorizácia mestských priestorov a oblastí podľa ich historického významu a miery zachovania historickej štruktúry:

Do kategórie A boli zaradené mestské priestory autenticky zachované, prípadne čiastočne zachované, s historickým významom v urbanizme mesta.

Do kategórie B boli zaradené mestské priestory, ktoré boli čiastočne, alebo úplne zdeštruované, s možnosťou pri navrátenia ich pôvodného charakteru urbanistickej zástavby.

Do kategórie C boli zaradené priestory, ktoré boli úplne zdeštruované a na ich mieste bola už postavená nová zástavba, nerešpektujúca predošlý charakter zástavby.

Vysoká miera deštrukcie a heterogenity zástavby historického jadra neumožňovala klasický pamiatkový prístup obnovy (reagujúci zväčša na prezentáciu prevládajúcej kultúrnej vrstvy historickej štruktúry). Preto bola ako metóda obnovy mestských priestorov historického jadra Tmavy zvolená metóda náznakovej rekonštrukcie, obnovenia charakteru identických miest historického jadra v takom slohovom výraze, ktorý bol pre pre danú iden-tickú oblasť charakteristický.

Návrh obnovy priestorov vymedzených ulicami Kapitulská a Jeruzalemská pochopil riešené územie ako priestor, ktorý vznikol historicky v jednej etape (pôvodná osada so šošovkovým námestím, v strede s kostolom), no ktorý postupnou zmenou funkcií zmenil svoj charakter (rozdelenie šošovky renesančnou zástavbou na dva opticky samostatné celky) vo svojej južnej a severnej časti. Koncepcia návrhu preto uvažovala s použitím takých výrazových prostriedkov, ktoré by na jednej strane jasne naznačovali historický a urbanistický súvis, na strane druhej však zároveň vyjadrovali rôznu významovú charakteristiku jeho jednotlivých častí.

Ako ústredný dominantný priestor bolo riešené Námestie sv. Mikuláša (priestor pred farským kostolom, farským úradom a arcibiskupským ordinariátom). Cieľom navrhutej koncepcie námestia bola obnova jeho historizujúco-barokového charakteru s ústrednou dominantou - barokovým súsoším sv. Jozefa. Z tohto dôvodu bola z námestia odstránená rozsiahla kríková zeleň okolo stĺpa a celé námestie bolo vydláždené kamennými štiepanými andezitovými kvádrmi s kladením, podporujúcim centralitu súsošia. Zároveň bola výtvarným symbolom vyznačená hranica pôvodného cintorína okolo kostola.

Priestor Kapitulskej ulice, s významnými meštianskymi domami bol navrhnutý ako nadväzujúci reprezentačný priestor, s dostatočne dimenzovanou pochôdnou plochou chodníkov, obslužnou komunikáciou vo forme slučky a rekreačným parčíkom. V celom priestore Kapitulskej ulice (s výnimkou parku) bola navrhnutá kamenná dlažba rôznych rozmerov, pod tlakom investora bola táto pri realizácii nahradená na vozovke a časti chodníkov betónovou dlažbou Romantiko.

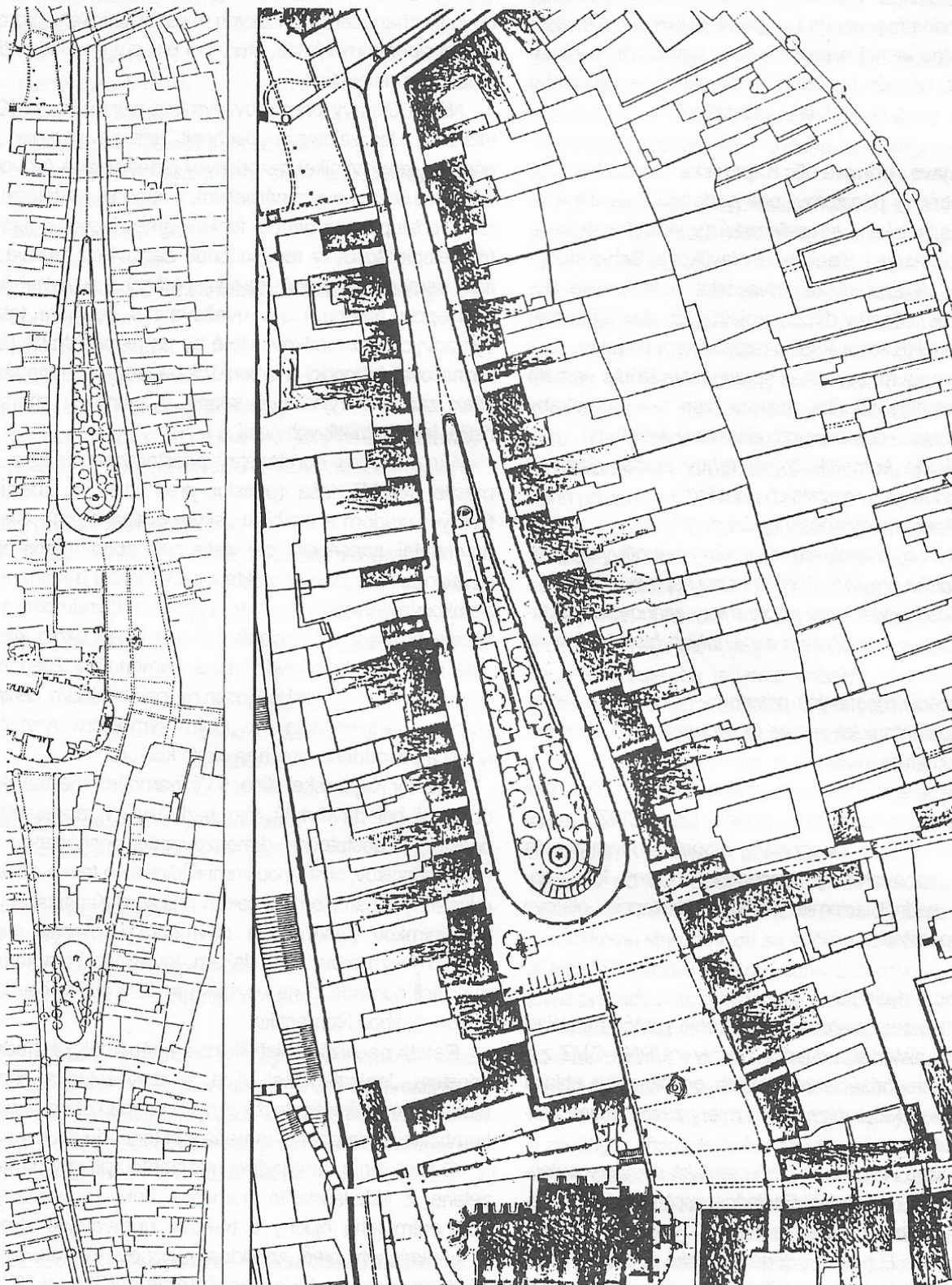
Relatívne nižšie historicko-architektonické hodnoty priestoru Jeruzalemskej ulice, s prevažujúcim charakterom prímestskej zástavby dovolili pri jeho obnove použiť kombináciu prírodného kameňa s betónovou dlažbou.

Odstránenie nevhodnej rozsiahlej plochy kríkovkej zelene z Mikulášskeho námestia bolo kompenzované doplnením jeho plochy o tvarovo upravované stromky v kvetináčoch pred západnou uličnou frontou, predovšetkým však návrhom rekonštrukcie parčíkov z 19. stor. v strede Kapitulskej a Jeruzalemskej ulice. Parčík na

Kapitulskej ulici bol skráteneý, pre obnovenie vizuálneho kontaktu Mariánskeho stúpa pri arcibiskupskom ordináriáte, komponovaného ako pohľadový uzáver Havlíkovej ulice. Uzáver upraveného parčíka bol architektonizovaný novonavrhovaným reprezentačným schodiskom do priestoru námestia.

Pri koncepcii drobnej architektúry a mobiliáru vychádzal návrh zo snahy zachovať historický charakter riešeného úze-

mia. Pretože pri celkovej obnove nešlo o slohovú ale iba náznakovú rekonštrukciu, pôvodný návrh uvažoval so systémom prvkov mobiliáru na princípe novotvaru - v náznaku revokujúcom charakter historického mobiliáru. Vo výslednom riešení, vzhľadom k tomu, že ide o najstarší a z hľadiska kultúro-historických hodnôt najhodnotnejší priestor, bol nakoniec uplatnený princíp náznakovej rekonštrukcie s vysokým podielom pôvodného historického výrazu.

Obr. 1 MPR Tmava - obnova ulíc Kapitulská - Jeruzalemská. Celkové riešenie

MPR Trenčín - obnova Štúrovho námestia

Vyhláseniu historického jadra za MPR predchádzal podrobný stavebno-historický prieskum a Štúdia obnovy súboru pamiatok, realizované Projektovým ústavom kultúry v rokoch 1979 - 1985, ktoré potvrdili výnimočné kultúrohistorické hodnoty sídla a nasmerovali základnú koncepciu interpretácie týchto hodnôt v rámci komplexného návrhu regenerácie historického jadra.

Na podklade uvedených materiálov bola v rokoch 1996-97 spracovaná súbežne s Územným plánom sídla Trenčín aj Štúdia urbanistického interiéru MPR Trenčín (Aurex, s.r.o. Bratislava a G+G Projekt Bratislava), ako podrobnejšia koncepcia obnovy mestských priestorov. V rámci riešeného územia boli v štúdiu spracovávané hlavné mestské priestory s výnimkou priestorov hradného areálu, ktoré sú chránené v režime národnej kultúrnej pamiatky.

Vlastnému návrhu štúdie predchádzala analytická časť, ktorej cieľom bolo na základe doplňujúcich prieskumov a rozborov:

- vyhodnotenie možných alternatív použitia metodiky pamiatkovej obnovy v hlavných mestských priestoroch MPR
- vyhodnotenie možnej aplikácie priestorového prejavu jednotlivých historicky formovaných vývinových etáp v riešení návrhu urbanistického interiéru, predovšetkým s ohľadom na funkčné využitie, povrchové úpravy, urbanistický mobiliár a ilumináciu priestorov
- analýza možností funkčného využitia mestských priestorov z hľadiska ich ďalšieho perspektívneho vývoja a možností daných zámermi pamiatkovej obnovy
- analýza možností vývoja dopravného využitia a zaťaženia mestských priestorov po zohľadnení predpokladaných zmien v dopravnej komunikačnej sieti

Vzhľadom naskutočnosť, že koncepcia mestských priestorov sa počas rôznych vývojových etáp mesta menila, bolo potrebné pri analýze jednotlivých typov koncepcií mestských priestorov riešeného územia vyhodnotiť (na základe historických a archívnych podkladov) jednotlivé stavebné fázy.

Pri návrhu koncepcie riešenia mestských priestorov boli stanovené ako hlavné determinanty:

- miera historickej autenticity riešeného územia,
- historický význam a úloha jednotlivých častí riešeného územia,
- nová dopravno-komunikačná situácia.

Z hľadiska aplikácie metodiky pamiatkovej obnovy riešeného územia možno rozdeliť navrhovanú mieru pamiatkovej obnovy do troch skupín. Ide o:

- **slohovú rekonštrukciu identických historických urbanistických lokalít (brány), ulica Matúša Čáka Trenčianskeho, ulica Marca Aurélia, lokalita Mariánskej hory),**
- **náznakovú rekonštrukciu Mierového námestia (podľa druhej etapy) s obnovením asymetrického riešenia plochy námestia, umiestnením svietidiel (náznakovej re-**

konštrukcie acetylénových a secesných svietidiel) do pôvodnej priestorovej situácie, zachovanie zelene po obvode námestia, obnova pôvodnej terénnej situácie pri Morovom stĺpe,

- **novotvar harmonického napojenia sa na autentické historické priestory na Palackého ulici a Štúrovom námestí s akceptovaním charakteru oboch mestských priestorov.**

Uvedené teoretické postuláty boli overované alternatívnymi návrhmi riešenia, s hľadáním možností optimálnej koncepcie riešeného územia (ako to dokumentujú priložené obrázky).

Výsledný koncept riešenia obsahoval predovšetkým.

- **návrh organizácie dopravy v MPR a dotknutom území,**
- **návrh funkčných charakteristík jednotlivých priestorov riešeného územia,**
- **návrh úpravy povrchov jednotlivých mestských priestorov,**
- **návrh typu uplatňovaného mobiliáru v MPR a prístupných priestoroch,**
- **návrh koncepcie iluminácie.**

Štúrovo námestie

Historické a archívne doklady svedčia o tom, že priestor Štúrovho námestia slúžil už v období baroka pre trhové funkcie. V jeho strede stála studňa, celá vnútorná plocha námestia bola prázdna, dláždená v ranejšom období pravdepodobne valúnmi. Námestie nemalo nikdy v histórii ucelenú koncepciu architektonicko-výtvarnej podoby spevnených plôch a drobnej architektúry. Z tohto dôvodu bola pre koncepciu jeho úprav zvolená forma novotvaru s harmonickým napojením na autentické historické priestory.

V rámci pešej zóny rešpektuje navrhované riešenie hlavné komunikačné ťahy mestského významu a navrhuje nové flexibilné plochy s možnosťou využitia pre príležitostné trhy, posedenie, prípadne pre komunikačné účely. V ťažiskových priestoroch sú umiestnené oddychové zóny, koncipované s dôrazom na posedenie pri stromoch, s priehľadom na hrad, prípadne posedením pod stromami.

V ťažisku priestoru, v mieste nálezu pôvodnej historickej studne, bolo umiestnené výtvarné dielo (postava vodníka) s vodnou hrou, ktoré dopĺňa obnovený objekt historickej studne. Cieľom navrhovaného riešenia bolo uplatnenie prvkov aktívnej vody, ktorá by priťahla na toto miesto deti a stala sa miestom príjemného odpočinku i nevšedného zážitku s vodným "jumpingom".

V návrhu riešenia boli na námestí umiestnené nasledovné funkcie:

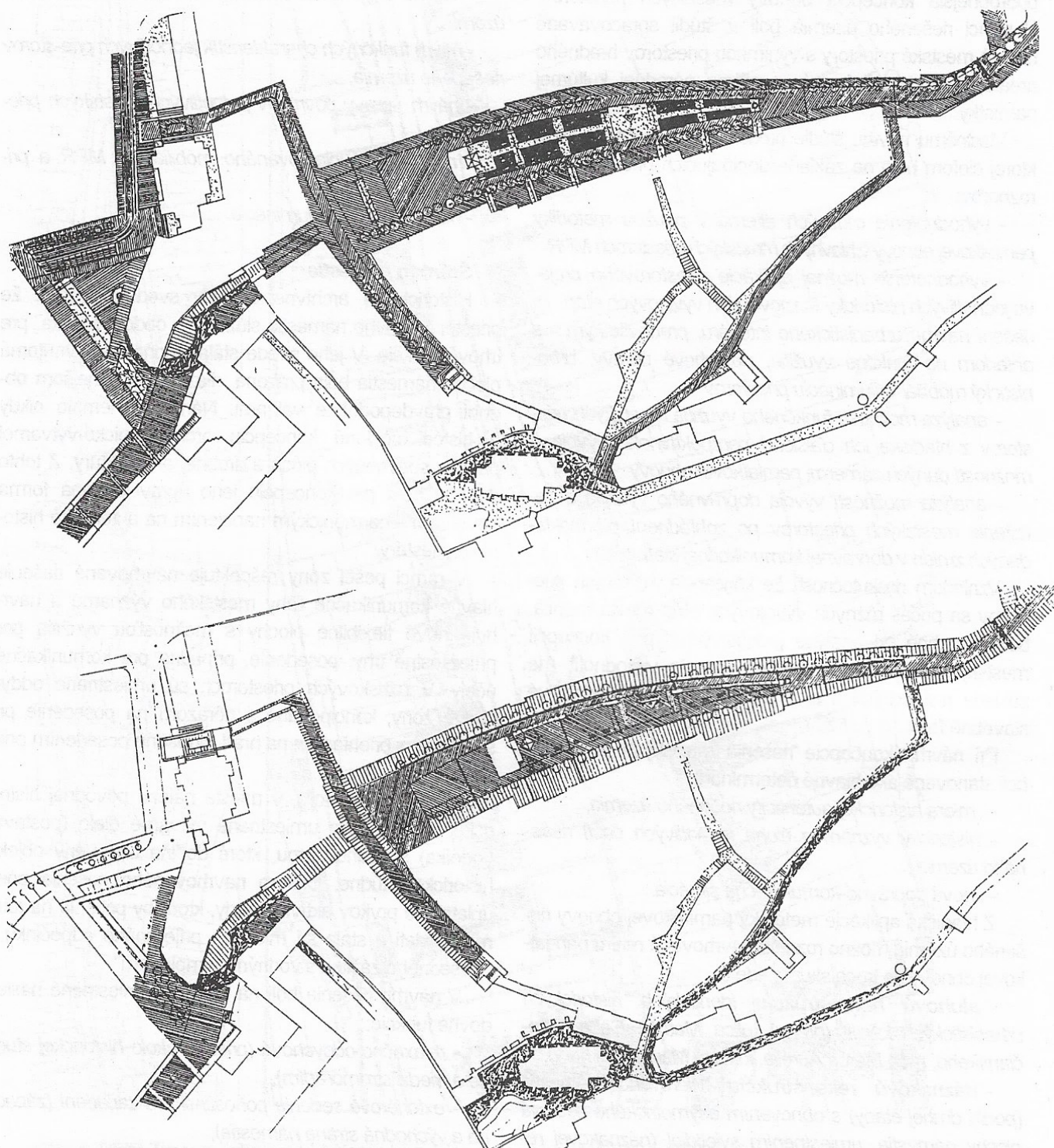
- **relaxačno-oddychová (priestor okolo historickej studne a medzi stromoradiám),**
- **exteriérové sedenie pohostinských zariadení (západná a východná strana námestia),**

- exteriérové komerčné aktivity (predajné stánky, malý trh) - západný pás námestia,
- obmedzené parkovanie.

Uvedené príklady z MPR Tmava (autori: Gregor, Gregorová, Vodrážka) a MPR Trenčín (autori: Gregor, Gregorová, Lalková, Nahálka, Mosný) nemali byť predložením návodu na jediný možný spôsob stanovenia koncepcie obnovy chránených historických mestských priestorov. Mali byť skôr vyjadrením osobnej filozofie tvorčieho prístupu, že každé architektonické dielo je určitou súčasťou svojho okolia. Každý nový detail alebo prvok životného prostredia je neukončeným detailom alebo prvkom konti-

nua a svoj význam získava v spoluhre s inými prvkami štruktúry, ktoré naň počas procesu tvorby spätne vplyvajú. Iba rešpektovaním tejto skutočnosti je možné pri konkrétnej architektonickej tvorbe zachovať charakter daného miesta a v ňom vyjadrovať históriu prostredia.

„Dosať nezovšeobecnela skutočnosť, že realizácia pamiatkovej ochrany predstavuje mimoriadne dôležitý úsek architektonickej tvorby. Pamiatková starostlivosť nie je fenomén, ktorý jej vytvára väčšie či menšie zábrany. Nie sú to dva protikladné póly, ale iba jediný cieľ, zušľachtenie nášho životného prostredia, dosiahnuté rôznymi cestami.“ (Citát Dr. Líbala)

Obr. 2, 3 Mestská pamiatková rezervácia Trenčín

Návrhy úpravy mestských priestorov - varianty

Mestská pamiatková rezervácia Trenčín - Štúrovo námestie - realizácia obnovy. Prezentácia historickej studne s výtvarným dotvorením

Použitá literatúra

Gregor, P.: *Obnova historických mestských priestorov v MPR Nový Jičín a MPR Tmava*. In: *Nový život ve starých městech*. Zborník referátov medzinárodného workshopu, Trebič, RID Centruim Ústavu územního rozvoje a IFHP 1998

Gregor, P.: *Koncepcia obnovy mestských priestorov v MPR Trenčín*. In: *Bardkontakt '98 - Problematika mestských pamiatkových centier*. Zborník prednášok, Bardejov, 1998

Gregorová, J.: *Koncepcia obnovy mestských priestorov v Mestskej pamiatkovej rezervácii Tmava*. In: *Bardkontakt '98 - Problematika mestských pamiatkových centier*. Zborník prednášok, Bardejov

Radová, M.: *Koncepcie pamätkového zásahu do stavebného diela, její úloha a východiska*. In: *Památky a příroda 1/1987 a 2/1987*

Vinter, V.: *Úvod do dějin a teorie památkové péče*, Praha, SPN 1982

Vošahlík, A.: *Památkové hodnoty historických měst a teorie její ochrany*, Praha, SÚPPPOP 1988

Schwarczová, A.: *Kultúro-historická topografia a bonita historických sídelných štruktúr* (habilitačná práca), Bratislava, FA STU 1993